

A Comparative Study of the Rights of Children of Imprisoned Parents in International Instruments and Iranian Laws (With Emphasis on the Strategy of the Council of Europe)

Mahzad Saffarinia

Assistant Professor, Faculty of Law, Refah University, Tehran, Iran
Email: mahzad_saffarinia@yahoo.com

Received: 2024/08/18

Accepted: 2024/12/29

Abstract

A healthy life of an individual during childhood is shaped by interactions with family members, especially the mother. However, some children are forced to be away from their family, or spend part of their childhood in prison with their criminal mother due to the circumstances of their father or mother. Keeping a child with a mother in prison is a complex issue, and it is very difficult to judge whether being in prison is in the best interest of the child. However, to reduce the existing harms in these circumstances, laws and regulations have been established at both the international and domestic levels. In this research, while examining domestic laws and regulations and comparing them with international instruments, especially the strategies of the Council of Europe, it turned out that domestic laws and regulations pay less

Journal of Research and Development
in Comparative Law

Iranian Law and Legal Research
Institute

Vol. 8 | No. 27 | Summer 2025
(Original Article)

www.jcl.illrc.ac.ir

DOI:

10.22034/law.2024.2038995.1448

attention to the rights of children of imprisoned parents and there are no specific regulations or guidelines to address the needs of these children and the way for them to communicate with their parents in prison. Moreover, statistics or real facts about children and imprisoned mothers in Iranian prisons have not been announced or made available by official authorities. International instruments, particularly those pertaining to European rights instruments, such as the European Convention on Human Rights and the strategy of the Council of Europe's Committee of Ministers regarding children of imprisoned parents, have specifically addressed the rights of this group of children. The strategy of the Council of Europe's Committee of Ministers emphasizes determination of alternative punishments, replacement of long and severe sentences with shorter ones, respecting visitation rights, providing play and educational spaces, establishing kindergartens, the right to appropriate nutrition, and separation of children based on their best interests in laws and judicial practice in national courts and international tribunals.

Keywords: Children; Incarcerated Parents; Strategy; The Committee of Ministers; European Convention; The Committee of Ministers of the Council of Europe

مطالعه تطبیقی حقوق کودکان والدین زندانی در اسناد بین المللی و قوانین ایران (با تاکید بر راهبرد شورای اروپا)

مهزاد صفاری نیا

استادیار گروه حقوق دانشکده رفا، تهران، ایران
Email: mahzad_saffarinia@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۲۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۹

چکیده

زندگی سالم فرد در دوران کودکی در تعامل با اعضای خانواده به ویژه مادر شکل می گیرد. اما برخی کودکان مجبورند به دلیل شرایط پدر یا مادر خود دور از خانواده و یا بخشی از سال های کودکی خود را در زندان و همراه با مادر بزهکار خود سپری کنند. نگهداری از کودک همراه با مادر در زندان موضوع پیچیده ای است و قضاوت در مورد این که آیا قرار گرفتن در زندان به نفع کودک است، بسیار دشوار می باشد. اما برای کاستن آسیب های موجود در این شرایط قوانین و مقرراتی در بعد بین المللی و داخلی تبیین شده است. در این پژوهش ضمن بررسی قوانین و مقررات داخلی و تطبیق آن با اسناد بین المللی به ویژه راهبرد شورای اروپا مشخص شد در قوانین و مقررات داخلی به حقوق کودکان والدین زندانی کمتر توجه شده است و آیین نامه و دستورالعمل خاصی برای برطرف کردن نیازهای این کودکان و نحوه ارتباط با والدینشان در زندان وجود ندارد. همچنین آمار یا حقایق واقعی از کودکان و مادران زندانی در زندان های ایران تا کنون از طریق مراجع رسمی اعلام نشده و در دسترس نبوده است. در اسناد بین

فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی

پژوهشکده حقوق و قانون ایران

دوره ۸ | شماره ۲۷ | تابستان ۱۴۰۴

(مقاله پژوهشی)

www.jcl.illrc.ac.ir

DOI:

10.22034/law.2024.2038995.1448

المللی به ویژه در اسناد حقوق اروپا اعم از کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و راهبرد کمیته‌ی شورای وزیران در خصوص کودکان والدین زندانی به طور ویژه و خاص به حقوق این دسته از کودکان توجه شده است. راهبرد کمیته‌ی شورای وزیران تعیین مجازات‌های جایگزین و کاهش مجازات‌ها را به جای مجازات‌های طولانی و سخت، رعایت حق ملاقات، تهیه فضاهای بازی و آموزشی، ایجاد مهد کودک، حق برغذای مناسب و جداسازی کودکان براساس مصلحت عالی شان را در قوانین و رویه قضایی در دادگاه‌های ملی و دیوان‌های بین المللی مورد تاکید قرار داده است.

کلیدواژه‌ها: کودکان، والدین زندانی، راهبرد، کمیته‌ی وزیران، کنوانسیون اروپایی و کمیته وزیران شورای اروپا.

مقدمه

براساس یک مطالعه جهانی در سازمان ملل متحد در مورد کودکان محروم از آزادی، در سال ۲۰۱۷ حدود ۱۹۰۰۰ کودک با یک مراقب اصلی (معمولاً مادر) در زندان به سر می بردند. شورای اروپا تخمین زده است. همچنین در سال ۲۰۱۹ بیش از ۲ میلیون کودک دارای والدینی هستند که به دلایل مختلف در زندان به سر می برند. برخی از این کودکان با مشکلات مالی روبرو هستند و ممکن است تحت فشار روانی و مشکلات روحی نیز باشند. به همین دلیل راهبرد شورای اروپا برای حقوق کودک که توسط کمیته ی وزیران تصویب شده است، فرزندان والدین زندانی را در برابر آسیب پذیری مورد بررسی قرار می دهد و وضعیت آنها را مورد توجه قرار داده است. نیاز به حفظ و کمک به توسعه ی روابط مثبت کودک و والدین، زمانی که والدین در بازداشت هستند، آموزش کارکنان برای رفتار مناسب با کودک در طول ملاقات ها و سایر تماس ها، احترام به حقوق و منافع کودکان و مراقبت ویژه زمانی که یک نوزاد در کنار والدین در بازداشت است از جمله توصیه های این راهبرد است.

ارزش هایی که این راهبرد بر اساس آن نوشته شده است مربوط به کودکان و نوزادانی است که حقوق و منافعشان باید در درجه اول مورد توجه قرار گیرد. کودکان دارای والدین زندانی هیچ جرمی مرتکب نشده اند. همه ی کودکان بدون تبعیض و بدون توجه به وضعیت حقوقی والدین خود برخوردار از کلیه ی حقوق مشمول کنوانسیون حقوق کودک سازمان ملل متحد، از جمله حق حمایت بهترین منافع، حق احترام به نظرات آنها و حفظ روابط شخصی و تماس مستقیم با والدین خود به طور منظم هستند. علاوه بر این ها افزایش آگاهی، تغییر فرهنگی و ادغام اجتماعی برای غلبه بر تعصبات و تبعیض ناشی از زندانی شدن والدین ضروری است.

امروزه نقش اطفال در سیستم های حقوقی به عنوان عاملی تأثیرگذار در فرایند تعیین مجازات و سیاست گذاری های حاکم بر زندان، بسیار کم رنگ می نماید. حتی در بسیاری از روبه های قضایی، هیچ گونه مکانیسمی برای توجه به حقوق اطفال در زمان رسیدگی به اتهام والدین، وجود ندارد. این که با ایجاد چه تسهیلاتی می توان برای ارتباطات اطفال با

والدین زندانی، رویه‌ی حق محوری کودکان والدین زندانی را ایجاد کرد از جمله مسائلی است که در پژوهش حاضر تبیین می‌شود. برای تبیین موضوع یاد شده ضمن بررسی تطبیقی مقررات بین‌المللی با قوانین و مقررات داخلی ایران به ویژه راهبرد شورای اروپا و مصاحبه با خانواده‌های دارای والد زندانی به ارائه راهکارها پرداخته شده است.

۱- اسناد بین‌المللی و حمایت از کودکان والدین زندانی

۱-۱- کنوانسیون حقوق کودک

کنوانسیون حقوق کودک به سمتی حرکت کرده که حق کودک نسبت به شناسایی والدین و قرار گرفتن تحت سرپرستی آنها را به رسمیت شناخته است. البته آنچه که کنوانسیون حقوق کودک به عنوان حقوق بنیادین اطفال، مطرح می‌کند، ممکن است به تعارض نسبی میان حق کودک در این زمینه و از سوی دیگر منافع اجتماعی حاصل از حبس والدین مجرم بینجامد. در هر حال باید پذیرفت که محکومیت والدین کودک به مجازات زندان می‌تواند منجر به آثار و نتایج زیانباری بر طفل گردد که مهمترین آن گرایش‌ناخواسته اطفال به بزهکاری است که ریشه در فقدان حمایت‌های عاطفی والدین دارد. لذا ضروری است در آیین دادرسی کیفری کشورها، بزهکاران دارای فرزند، مورد توجه ویژه قرار گیرند. در همین رابطه بر اساس کنوانسیون حقوق کودک، باید برای کودک فرصتی فراهم شود تا بتواند در هر یک از مراحل دادرسی اجرایی و قضایی مربوطه به طور مستقیم یا از طریق یک نماینده یا شخص مناسب به طریقی که مطابق با مقررات اجرایی قوانین داخلی باشد، ابراز عقیده نماید. هم‌چنین لازم است، کودکان از حق برقراری ارتباط با والدین زندانی خود، برخوردار شوند. ماده ۹ کنوانسیون حقوق کودک این گونه مقرر داشته است: «کشورهای عضو کنوانسیون، بایستی حق کودکی که از یک یا هر دو والدین خویش، جدا شده، برای حفظ روابط شخصی و تماس مستقیم با والدین را به طور منظم مورد احترام قرار دهند. مگر در مواردی که این امر مغایر با مصلحت عالی کودک باشد». طرح این ماده بدین معناست که جدایی کودک به خاطر زندانی بودن والدین نمی‌تواند شامل شرایط و وضعیتی

شود که مانع برقراری تماس مستمر کودک با والدین خویش گردد، مگر اینکه چنین تماسی، مغایر با منافع مهمتر کودک باشد. (murray, Farrington, 2008: 133-206). اینک ملاقات‌های مستقیم و مستمر کودک با والدین در راستای مصالح کودک است یا خیر؛ موضوعی است که عمدتاً به شرایط خاص هر خانواده، وابسته است و بررسی آن بیشتر در حوزه‌های علوم اجتماعی و روان‌شناسی می‌گنجد. اما آنچه که باید بدان توجه داشت، مصالح و منافع گسترده‌ای است که به واسطه ایجاد تسهیلات ملاقات صمیمانه کودک با والدین، نصیب طفل می‌شود. به نظر می‌رسد، همین دلیل کافی است تا کودکان را سزاوار برخورداری از چنین حق طبیعی بدانیم. به علاوه کشورهایی که مانع تحقق چنین حقی شوند به نقض آشکار ماده‌ی کنوانسیون حقوق کودک، متهم خواهند شد. (Townhead, L., 2015)

البته کنوانسیون حقوق کودک همواره در رابطه با اعمال بسیاری از حقوق بنیادین کودک به معیار «مصلحت عالی کودک» استناد می‌کند. (بشیریه و آقاجانی، 1398: 61) در این خصوص ماده‌ی سه کنوانسیون اشعار می‌دارد: «در تمامی اقدامات مربوط به کودکان که توسط مؤسسات رفاه اجتماعی عمومی یا خصوصی، دادگاه‌ها، مقامات اجرایی یا ارگان‌های حقوقی انجام می‌شود، مصالح کودک از اهمیت ملاحظاتی است». در این ارتباط به نظر می‌رسد، اصطلاح «مصلحت کودک» آن چنان گسترده و عام‌الشمول است که می‌تواند منجر به تفاسیر موسع و دوپهلو گردد. کمیته حقوق کودک سازمان ملل نیز نظریه‌های تفسیری را در زمینه‌های مختلف صادر کرده است. (غنی زاده بافقی، 1398، 597) یکی از مهم‌ترین این نظریه‌های تفسیری در سال 2011 تحت عنوان توصیه‌نامه عمومی شماره 10 منتشر شد. در این توصیه‌نامه به موضوعات حقوقی و اجتماعی مربوط به کودکان با والدین زندانی پرداخته شده و برخی از نکات کلیدی آن شامل موارد زیر است: (Robertson, 2012: 18)

- حق ارتباط با والدین: تاکید بر حق کودکان برای حفظ ارتباط با والدینشان، حتی زمانی که والدین آنها در زندان هستند. این ارتباط می‌تواند از طریق ملاقات‌ها، تماس‌های تلفنی و مکاتبات صورت گیرد.

- حمایت روانی و اجتماعی: تاکید بر لزوم ارائه خدمات حمایتی و مشاوره‌ای به کودکان در شرایطی که والدینشان در زندان هستند. این حمایت‌ها می‌تواند شامل کمک‌های روان‌شناسی، اجتماعی و آموزشی باشد.

- دسترسی به خدمات: توصیه به دولت‌ها برای تأمین دسترسی کودکان به خدمات آموزشی و بهداشتی، حتی در مواقعی که والدین آنها زندانی هستند.^۱

۱-۲- حداقل مقررات معیار برای رفتار با زندانیان مصوب (۱۹۷۷) شورای اقتصادی و اجتماعی و قوانین حداقل استاندارد سازمان ملل برای رفتار با زندانیان (۱۹۵۵ و ۲۰۱۳)

بند ۱ ماده ۲۳ این مقررات اعلام می‌دارد. «در مواردی که قابل اجرا است باید تدابیری برای اطفالی که در بیمارستان خارج از مؤسسه به دنیا می‌آیند، اندیشیده شود». اگر کودکی در زندان به دنیا آید، این موضوع نباید در شناسنامه اش درج گردد و در مواردی که به کودکان نیازمند به پرستاری اجازه اقامت در مؤسسه همراه با مادرشان داده شده است، باید یک قسمت پرستاری با پرسنل ذیصلاح در نظر گرفته شود تا در مواقعی که این اطفال که از مراقبت مادرشان محرومند به آنان مراجعه کنند. همچنین ارائه تسهیلات ملاقات و تماس والدین زندانی با کودکان باید در نظر گرفته شود. همچنین در سال ۲۰۱۳ اصول راهنمای سازمان ملل درباره دسترسی به مراقبت‌های عادلانه برای کودکان با ارائه خدمات حمایتی و روانشناختی فنی و اجتماعی به کودکان والدین زندانی و برای حفظ ارتباط کودک با والدین زندانی نیز تصویب شد.

ماده ۲-۱۸ سند حداقل استاندارد در زمینه اجرای عدالت برای نوجوانان (پکن) نیز بر اهمیت خانواده تاکید دارد که حسب پاراگراف ۱ ماده ۱۰ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خانواده «یک واحد گروهی اجتماعی طبیعی و اساسی» است در خانواده، والدین نه تنها حق بلکه وظیفه مراقبت و نظارت بر اطفال خود را بر عهده دارند. بنابراین حسب ماده ۲-۱۸، جدایی فقط در مواقعی می‌تواند مورد حکم قاضی قرار

¹ - <https://www.refworld.org/legal/general/crc/2007/en/43085>

گیرد که وقایع دعوی به طور آشکار این مرحله جدایی را توصیه کند. (برای مثال سو استفاده از طفل)^۱

۱- ۳- اعلامیه بانکوک در خصوص رفتار با زنان زندانی و تدابیر غیر سالب آزادی برای بزهکاران زن

توجه لازم به نیازهای خاص زنان زندانی در سندی که تحت عنوان «قواعد حداقل استاندارد رفتار بازندانین» در سازمان ملل به تصویب رسیده، نشده است. نبود توجه لازم به نیازهای خاص زنان زندانی در این سند، افزایش جمعیت زنان زندانی در سراسر جهان و تغییر در نوع جرایم ارتكابی آنان، ضرورت توجه بیشتر جامعه جهانی به این قشر از زندانیان را آشکار کرد که در نهایت با ابتکار کشور تایلند، پیش‌نویس سند بین‌المللی ویژه در مورد رفتار با زنان زندانی تهیه و تنظیم شده است.

این سند تحت عنوان «قواعد سازمان ملل در خصوص رفتار با زنان زندانی و تدابیر غیر سالب آزادی برای بزهکاران زن» (معروف به قواعد بانکوک)، در سال ۲۰۱۱ در مجمع عمومی سازمان ملل به تصویب رسید که به‌عنوان مکمل اسناد قبلی مرتبط با موضوع، از جمله قواعد حداقل استاندارد رفتار با زندانیان همچنین قواعد توکیو در کلیه کشورهای عضو سازمان ملل قابل اجراست این سند حاوی چهار فصل و ۷۰ ماده است که در هر فصل به موضوعات مهمی درباره حقوق و تکالیف زنان زندانی که در انتظار محاکمه هستند (متهمان و مظنونان زن)، نیز زنان زندانی که مجازات حبس خود را سپری می‌کنند (محکومان زن) به طور مجزا پرداخته است.

به موجب این سند، زنان شیرده یا باردار و زنانی که همراه با نوزاد خود در زندان به سر می‌برند؛ از حمایت‌های خاصی برخوردار هستند. از جمله اینکه از حبس انفرادی این زنان باید خودداری شود و مادران و کودکان تحت معاینه قرار گیرند (ماده ۹) ممنوعیت ارتباط با خانواده خصوصاً با کودکان نباید به‌عنوان تنبیه مدنظر قرار گیرد و رژیم غذایی مناسب و آب که مورد نظارت و ارزیابی ماموران بهداشت بوده باید همواره در دسترس زنان و مادران

¹ - International covenant of economic, social and cultural rights.

باشد. (ماده ۵) علاوه بر آن لازم است که کودکان همراه مادران زندانی نیز از مراقبت‌های بهداشتی برخوردار باشند. (ماده ۹) همچنین یکی دیگر از حقوق اساسی زنان زندانی، حفظ ارتباط با محیط بیرون از زندان است بنابراین باید زمینه اجرای آن را با فراهم کردن تدابیر و وسایل معقول فراهم کرد. همچنین در جایی که اجازه ملاقات‌های زناشویی به مردان داده می‌شود؛ زنان زندانی هم باید همانند مردان از این حق بهره‌مند باشند.

۱-۴- منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک:

منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک در جهت حمایت از برقراری ارتباط مستمر و مستقیم بین مادران زندانی و اطفال تلاش‌های اثر بخشی داشته است. این منشور مقرر نموده، کشورها در برخورد با مادران باردار بزهکار یا مادرائی که نوزاد یا طفل صغیر دارند، از صدور حکم اعدام امتناع ورزیده و حتی المقدور از مجازات‌های جایگزین حبس بهره‌گیرند (منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک، ۱۹۹۹: ماده ۱۷). تأکید فراوان منشور آفریقایی بر حقوق و آسایش کودک مادران بزهکار محبوس، نشان دهنده جایگاه با اهمیتی است که این طبقه از جامعه دارا هستند؛ چرا که همواره خلأ ناشی از روابط عاطفی مادر و فرزند به مراتب بیشتر از روابط پدر و فرزند نمودار می‌شود. هر چند حضور پدران زندانی نیز در کنار اطفال می‌تواند تأثیرات عمیقی بر عواطف کودک و شکل‌گیری شخصیت اجتماعی او داشته باشد. به هر حال عدم حضور پدر و مادر در کنار طفل، سرنوشت نامعلومی را برای وی رقم خواهد زد. این عامل می‌تواند یکی از علل شکل‌گیری مسئله کار کودکان باشد. هر چند می‌توان پایین بودن سطح درآمد خانواده‌ها، پیری و از کار افتادگی والدین، مرگ والدین، عدم پرداخت هزینه تحصیل از سوی والدین و عدم حفاظت اطفال پس از جدایی والدین را، از دیگر عوامل این مسئله دانست. باید پذیرفت یکی از حقوق بنیادین اطفال، زندگی و رشد و پرورش یافتن در محیط مملو از مهر و محبت درکانون گرم خانواده است و در این خصوص هر گونه سهل‌انگاری و بی‌توجهی، غیر قابل توجیه خواهد بود. علی‌رغم اینکه، حق زیستن با والدین و در کنار آنها بودن، از حقوق طبیعی و اساسی اطفال، تلقی گردیده و مورد حمایت قوانین نیز واقع شده است، با این حال به عناوین مختلف نقض و مورد تهدید قرار می‌گیرد. (Buddin, 2011, 88-123)

حمایت تضمینی از این حق اساسی، مسئله ای است که از سوی منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک مورد توجه قرار گرفته است. هر چند توجه و تمرکز اصلی منشور اخیرالذکر بر بحث روابط مادران زندانی و اطفال خردسال بوده است اما اگر بخواهیم ضرورت حمایت از اطفال را به حوزه مادران محدود نماییم، در این صورت بخش عمده ای از زندانیان مرد و اطفال بزه دیده آنها از حیطه بررسی ها خارج خواهند شد. صرف نظر از ایراد فوق الذکر، باید پذیرفت که این منشور به یکی از اساسی ترین منافع کودک پرداخته است و به عبارتی منشور اخیر به همراه کنوانسیون حقوق کودک در مسیری فراتر از گستره یک سند بین المللی گام برداشته است. (vetten, 2008: 20) برای نمونه می توان به پرونده ام روسوس^۱ در یکی از دادگاه های آفریقایی جنوبی اشاره کرد که مربوط به سال ۲۰۰۷ بوده و در جریان رسیدگی به آن قضات به گفتمان مطرح شده در این دو سند بین المللی استناد کرده اند.^۲ مسئله مورد بحث در این پرونده ضرورت یا عدم ضرورت توجه قاضی به حمایت از مصالح اطفال فرد متهم بود. در این خصوص، قاضی ساچس^۳ علاوه بر استناد به اصل ۲۸ قانون اساسی آفریقایی جنوبی، موادی از کنوانسیون حقوق کودک و منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک را مورد استناد قرار داد. وی با استناد به این اسناد نتیجه گیری کرد که عدم توجه به شرایط حاکم بر زندگی متهم در هنگام تعیین مجازات، نقض منافع کودک است. لذا وی معتقد بود که هدف دادگاه باید توازن منافع همه افراد درگیر در پرونده از جمله اطفال و کودکان احتمالی متضرر از حکم باشد. البته باید توجه داشت هدف از طرح این مباحث، جلوگیری از تحمیل مجازات های سزاوارانه بر والدین بزهکار نیست بلکه غرض اصلی، حمایت از اطفال و دفاع از حقوق اولیه آنهاست.^۴ این پرونده موجب شد در سال های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ قضات اصرار بیشتری به حمایت از مصالح کودکان داشته باشند و حتی در پرونده هایی که یکی از والدین آزاد هستند و محکومیت کیفری نیز ندارند حضور کودکان و مصالح

1 - M VERSUS

۵ - روسرس مادر مجرد سه کودک ۱۲، ۱۶ و ۸ ساله بود که به جرم کلاهبرداری بازداشت شده بود.

3 - Albie Sachs

4 - African charter on the rights and welfare of the child

آنها با تک والدشان نیز در نظر گرفته شد. (Carnelley, M. & Epstein, 2012: 106-116)

۱-۵- کنوانسیون اروپایی حقوق بشر

در کنار کنوانسیون های مختلف بین المللی، نظام حقوقی اروپا در این رابطه چنین مقرر داشته است که هرکودک از حق حفظ روابط شخصی و تماس مستقیم با والدین به طور منظم برخوردار است؛ مگر در مواردی که این امر مغایر با مصالح عالی کودک باشد. (منشور حقوق بنیادین اتحادیه اروپا، ۲۰۰۰: ۲۴) این معیار در سال ۲۰۰۶ در قالب قواعد نمونه حاکم بر زندانهای اروپا با صراحت بیش تری مطرح شد. (قواعد حاکم بر زندان های اتحادیه اروپا، ۲۰۰۶) ماده ۲۴ مجموعه مقررات فوق چنین مقرر می دارد که تمهیدات اندیشیده شده برای ملاقات زندانیان باید به شکلی باشد که زندانیان اجازه یابند ارتباطات خانوادگی خود را تا حدی که رفتارهای متعارف حکم می کند، توسعه دهند و از طریق نامه، تلفن یا سایر اشکال ممکن با خانواده خود، تماس برقرارکنند و ملاقات داشته باشند.

همچنین بر اساس مجموعه مقررات اخیر، زندانیان باید تا جایی که امکان دارد در زندان نزدیک محل سکونت خود استقرار یابند. (همان، ماده ۱۷) هر چند در بادی امر این گونه به نظر می رسد که این مقررات و سایر مقررات مشابه برای حمایت از حقوق زندانیان وضع گردیده اند، اما مسلماً اجرای آنها به طور غیر مستقیم منجر به حمایت از حقوق اطفال و کودکان زندانیان خواهد شد. در این رابطه ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی های بنیادین، حق احترام به زندگی خصوصی و خانوادگی از جمله عدم دخالت مقامات دولتی در زندگی افراد را به رسمیت شناخته است. هر چند این حق طبیعی با استثنائات مختلف از جمله پیشگیری از وقوع جرم، امنیت ملی و سلامت عمومی روبه روست. (کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، ۱۹۵۰، ماده ۸)

در تکمیل بحث فوق دیوان اروپایی حقوق بشر نیز غالباً بهره مندی دو جانبه والدین و کودک را به عنوان عامل اساسی تحقق زندگی خانوادگی، مورد حمایت در ماده ۸ کنوانسیون شورای اروپا تعیین نموده است. (دعوی پتربیک علیه دولت انگلستان، ۲۰۱۲).^۱ این پرونده

¹ -Rosie Petherick

مشخص کرد که تاثیر یک مجازات نسبت به کودکان می تواند یک مجازات به نظر متناسب را غیر متناسب سازد و در مواردی که نمی توان از حبس اجتناب کرد برای رعایت حقوق کودکان می توان طول مجازات را کاهش داد. لذا از قراین موجود می توان این گونه نتیجه گرفت که حقوق اروپایی نیز به ضرورت حمایت از حقوق اطفال دارای والدین زندانی توجه داشته است؛ هر چند تصویب قوانین و مقررات در این زمینه و حتی حضور پدر و مادر در کنار طفل نمی تواند به این معنا باشد که حقوق کودک به معنای واقعی کلمه تضمین شده است. زیرا آمار والدینی که امید دارند اطفال آنها از کمک و مراقبت بهتر از آنها برخوردار شوند، فراوان دیده شده است اما پس از مدتی آنها را رها ساخته و سرنوشت همان اطفالی را که از خانواده رانده و رها شده اند، پیدا می کنند. (Codd, H. 2013:154) این در حالی است که حق طبیعی اطفال در برخورداری از حمایت های خانوادگی به سادگی نقض می شود. هر چند در بسیاری از کشورها از جمله فرانسه، والدین و سرپرستانی که مبادرت به رها کردن اطفال خویش می کنند، اقدام تأمینی سالب حق در مورد آنها اعمال می شود. پرونده ای دیگری که در دیوان اروپایی حقوق بشر مطرح شد و به موضوع حقوق کودکان و تأثیر دستگیری والدین بر آنها اشاره شده است، هرناند علیه فرانسه^۱ نام دارد. (۱۴ سپتامبر ۲۰۲۲) در این پرونده، مسائل مربوط به حقوق خانواده، ارتباطات خانوادگی و آسیب های وارد شده به کودکان مورد بررسی قرار گرفت. در این پرونده، یکی از اعضای یک خانواده فرانسوی به دلیل مشکلات حقوقی به زندان رفت. این وضعیت باعث شد که ارتباط کودک با والد خود به شدت تحت تأثیر قرار گیرد. والد دیگر ادعا کرد که محدودیت هایی که به دلیل دستگیری والد ایجاد شده، تأثیرات منفی بر فرزند دارد. او ادعا کرد که این وضعیت حق ملاقات و ارتباط کودکان با والدین را نقض می کند و به عواقب روانی و عاطفی برای کودک منجر می شود. دیوان اروپایی حقوق بشر در بررسی این پرونده به چند نکته کلیدی از جمله حق ملاقات کودک، تأثیرات روانی بر روی کودک اشاره کرد.

- **حق ملاقات:** دیوان تأکید کرد که حق ملاقات و ارتباط کودکان با والدین یکی از حقوق

¹ - *Hernandez v. France*

اساسی است که باید به آن احترام گذاشت. قطع ارتباط به خاطر دستگیری والد می‌تواند به سلامت روانی کودک آسیب برساند.

- **تأثیرات روانی:** دیوان به عواقب منفی ناشی از قطع ارتباط والدین و فرزندان در شرایط دستگیری اشاره کرد. این تأثیرات شامل سردرگمی، استرس، و اضطراب در کودکان می‌شود.

- **پیشنهادات برای دولت:** دیوان از دولت‌ها خواست تا تدابیر لازم برای حفاظت از حقوق کودک و حفظ ارتباطات خانوادگی در نظر گرفته شود.^۱

۱-۶- راهبرد کمیته ی وزیران شورای اروپا در مورد کودکان والدین زندانی

همان‌طور که گفته شد، در سطح بین‌المللی، ابتکارات مختلفی برای حمایت از کودکان والدین در زندان، بهبود تجربه ملاقات‌ها و افزایش تماس با والدین زندانی‌شان ایجاد شده است. با این حال، این موارد اغلب از نظر دامنه و دسترسی محدود، در اجرا ناهموار، آسیب‌پذیر و در برابر بودجه ناامن هستند. اما یک پیشرفت قابل توجه برای حقوق کودکانی که والدینشان در زندان است، تصویب راهبردی درباره کودکان با والدین زندانی توسط شورای اروپا بود که به عنوان راهنمای سیاستی برای کشورهای عضو در بهار ۲۰۱۸ صادر شد. این راهنمایی شامل توصیه‌هایی است که در هنگام دستگیری باید منافع و حیثیت کودکان توسط پلیس در نظر گرفته شود (اصل ۸)، هر زمان که یکی از والدین زندانی می‌شود باید اطلاعات کودکان جمع‌آوری شود (اصل ۵)، همچنین منافع کودکان هنگام بازداشت یا مجازات حفظ شود. بنابراین هرزمانی که یکی از والدین بازداشت می‌شوند باید توجه ویژه‌ای به حضور آنها در یک مرکز نزدیک به فرزندشان داده شود و همچنین از مجازات‌های جایگزین حبس استفاده شود. (اصول ۸ و ۱۰)، کارکنان زندان باید به‌طور مناسب آموزش ببینند (اصل ۷) برنامه‌های آموزشی کارکنان باید مبتنی بر شواهد باشد و منعکس‌کننده ی قوانین و رویه‌های ملی و بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر و استانداردهای مربوط به

¹ - [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-219333%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-219333%22]}) } CASE OF H.F. AND OTHERS v. FRANCE

کودکان باشد و این مقررات باید به طور منظم تجدید نظر شود و افراد باید قادر باشند تا مقدمات مراقبت از کودکان را قبل از زندانی شدن فراهم کنند (اصل ۱۲). از نظر ملاقات و تماس، اصول راهنما توصیه می‌کند که هنگام تصمیم‌گیری در مورد محل قرار دادن زندانی، بهترین مصالح کودکان در نظر گرفته شود (اصول ۳، ۴ و ۱۶)، ارائه ملاقات‌های هفتگی دوستانه کودک و زمان‌های ملاقات که با تحصیل کودکان تداخلی نداشته باشد. (اصول ۱۷ و ۱۸)، تهیه فضاهای بازی (اصل ۲۰)، حفظ کرامت کودکان در طول مراحل بازدید (اصول ۲۱)^۱ در نظر گرفته شود. ملاقات‌ها باید به گونه‌ای سازماندهی شود که با سایر عناصر زندگی کودک مانند حضور در مدرسه تداخل نداشته باشد. اگر ملاقات‌های هفتگی امکان‌پذیر نباشد، ملاقات‌های کمتر با ساعات طولانی‌تر که امکان تعامل بیشتر کودک و والدین را فراهم می‌کند، باید تسهیل شود.

در اتاق‌های انتظار و ملاقات زندان باید یک فضای مشخص برای کودکان (با بطری گرمکن، میز تعویض، اسباب‌بازی، کتاب، وسایل نقاشی، بازی‌ها، و غیره) فراهم شود تا کودکان بتوانند احساس امنیت، استقبال و احترام کنند. بازدید از زندان باید محیطی مساعد برای بازی و تعامل با والدین فراهم کند. همچنین باید به اجازه ملاقات در مجاورت بازداشتگاه، با هدف ارتقا، حفظ و توسعه روابط کودک و والدین در یک محیط عادی تا حد امکان توجه شود و تدابیری اتخاذ شود تا اطمینان حاصل شود که زمینه ملاقات به حیثیت و حق حریم خصوصی کودک خدشه‌ای وارد نمی‌کند، از جمله تسهیل دسترسی و ملاقات برای کودکان با نیازهای ویژه. هرگونه بازرسی امنیتی بر روی کودکان باید به شیوه‌ای مناسب برای کودکان انجام شود که به حیثیت و حق حریم خصوصی کودکان و همچنین حق برخورداری از سلامت و امنیت جسمی و روانی آنها را حفظ کند. هرگونه بازرسی سرزده کودکان، از جمله بازرسی بدنی قسمت‌های خصوصی کودک، ممنوع است.^۲

حق کودک برای تماس مستقیم، حتی در مواردی که مجازات‌های انضباطی یا اقداماتی علیه والدین زندانی اتخاذ شود، رعایت می‌شود. در مواردی که الزامات امنیتی به قدری

^۱ -Bangkok declaration

^۲ -Recommendation of the parliamentary assembly of the council of Europe

شدید است که نیاز به بازدیدهای غیرتماسی را ایجاب می‌کند، باید اقدامات بیشتری برای اطمینان از حمایت از پیوند فرزند و والدین اتخاذ شود. به طور کلی این راهبرد درصدد آن است که کودکان و والدین به منظور اطمینان از حق کودک برای داشتن بالاترین استاندارد سلامتی مراقبت‌های بهداشتی حمایت و اطلاعات مناسب دیده و شنیده شوند. در این راستا کارکنان باید آموزش ببینند و شیوه‌ها باید تکامل یابد تا متضمن یک تغییر مثبت و پایدار باشد.^۱

زنان باردار مجاز به زایمان در بیمارستانی در خارج از زندان هستند. تولد کودکی که از مادر زندانی به دنیا می‌آید باید بدون تاخیر و رایگان و با رعایت استانداردهای ملی و بین‌المللی قابل اجرا ثبت و شناسنامه صادر شود. این نوزادان تنها زمانی می‌توانند با یکی از والدین خود در زندان بمانند که به نفع نوزاد باشد. تصمیم‌گیری در مورد این که چه زمانی یک نوزاد قرار است از والدین زندانی خود جدا شود باید بر اساس ارزیابی فردی و بهترین منافع کودک در محدوده‌ی قانون ملی اجرا شود. انتقال نوزاد به زندگی خارج از زندان باید با حساسیت انجام شود تنها زمانی که ترتیبات مراقبت جایگزین مناسب برای کودک شناسایی شده باشد و در مورد زندانیان تبعه‌ی خارجی با مشورت مقامات کنسولی، این اقدام صورت می‌گیرد. پس از جدا شدن نوزادان از والدین خود در زندان و قرار گرفتن آنها نزد خانواده و بستگان حداکثر فرصت ممکن و امکانات مناسب برای ملاقات با والدین زندانی به آنها داده می‌شود مگر در مواردی به نفع کودک نباشد (مرادی، ۱۴۰۲: ۷۴).

بررسی قوانین و اسناد بین‌المللی نشان داد که قواعد بانکوک و قوانین شورای اروپا، در مورد کودکان همراه با مادران زندانی بیشترین توجه را به خود جلب کرده است. پیمان نامه حقوق کودک به طور خاص به حقوق کودکان همراه اشاره‌ای نکرده است، اما حاوی قوانینی است که به این گروه مربوط می‌شود. پیمان نامه حقوق کودک تاکید می‌کند که کودک حق دارد با والدین خود زندگی کند مگر اینکه این امر با منافع عالیه کودک ناسازگار باشد. دولت موظف است کودکی را که از محیط خانوادگی محروم است؛ حمایتی ویژه نماید. در تمام تصمیماتی که بر کودک تأثیر می‌گذارد، از جمله زمان یا سن جدایی از مادر

¹ - https://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2019/12/CoE_Rec20185.pdf

زندانی، مصلحت عالی کودک باید در اولویت قرار گیرد. علاوه بر این، کودک نباید در نتیجه حبس مادرش مورد تبعیض واقع شود و از حقوق خود همچون آموزش، یادگیری و تحصیل محروم شود. ضمن حضور کودکان و شنیده شدن کودکان والدین زندانی در مسیر دادخواهی باید حریم خصوصی کودک نیز مورد احترام قرار گیرد.

۲- چالش های قانونی کودکان والدین زندانی:

مؤسسه بین المللی کودکان زندانیان (کویی) در تازه ترین پژوهش خود به نام «کودکانمان را نجات دهید»، با هدف بررسی وضعیت کنونی رعایت حقوق بشر و شرایط رفاهی کودکان - مادران به وضعیت کودکان و مادران زندانی در زندان های سراسر ایران پرداخته است. بر اساس این پژوهش که از طریق اطلاعات رسمی موجود، گزارش نهادهای حقوق بشری، گفت و گو با کارشناسان و تعدادی از زنانی که طی یک سال اخیر در زندان بوده اند و تحقیقات پیشین مؤسسه کوپیی که از سال ۱۳۹۳ تا سال ۱۴۰۰ انجام شده بود، نشان می دهد موارد متعددی از نقض حقوق کودکان و مادران در زندان های ایران صورت می گیرد که شامل موارد زیر می شود:

- قرار گرفتن در معرض آزار جسمی و روانی مادران و کودکان
  - نقض حق بر سلامتی، شامل سلامتی جسمی مبتنی بر بهداشت محیطی و غذا و آب مناسب، سالم و کافی و سلامتی روانی
  - نقض حق بر آموزش
  - عدم برخورداری از حداقل رفاه
  - سوءاستفاده تبلیغاتی
- اطلاعات و یافته های ارائه شده در پژوهش مؤسسه کوپیی تصویر مثبت ارائه شده در رسانه های رسمی ایران از وضعیت کودکان و مادران در زندان های ایران را قویا به چالش می کشد. این پژوهش تناقض های مهمی را بین روایت رسمی و روایت شاهدان (اغلب زندانیان پیشین) و همچنین نظرات کارشناسی عیان می کند، علی الخصوص در مواردی

همچون «بند مجزای مادران در بند زنان» و وجود «مهدکودک در مجاورت زندان‌ها» برای کودکانی که به همراه مادرشان در زندان به سر می‌برند.^۱
 . (باقی و موسوی، ۱۳۷۹: ۵۸۲)

پژوهش مؤسسه کوپپی، کودکانی که به همراه مادران خود در زندان به سر می‌برد را «کودکان بدون کرامت انسانی» معرفی کرده است زیرا بر خلاف ماده دو پیمان‌نامه حقوق کودک که تأکید دارد حقوق کودکان باید فارغ از ملیت، قومیت، جنسیت، باور یا سایر خصوصیات خود و والدین آنها رعایت شود. مؤسسه کودکان زندانیان معتقد است نظارت مستقل نهادهای حقوق بشری و بین‌المللی، رسانه‌های مستقل و غیروابسته و نهادهای مدنی و غیردولتی تنها راهی است برای اینکه اطمینان حاصل شود قواعد و دستورالعمل‌های بین‌المللی و قواعد داخلی در قبال کودکان-مادران زندانی رعایت می‌شوند، حقوق کودکان و مادران زندانی نقض نمی‌شود و آسیب‌های جانبی بیشتری به آن‌ها وارد نمی‌آید. (گزارش تحقیقی مؤسسه بین‌المللی کودکان زندانیان، ۱۴۰۰)

علاوه بر پژوهش موسسه کوپپی، در پژوهش حاضر نیز مصاحبه‌هایی با کودکان و والدین انجام شده است که نتایج به شرح ذیل است: مصاحبه شوندگان بهبود روابط زندانی با خانواده‌هایشان را از جمله اولویت‌های مهم می‌دانند و از طرف دیگر محیط و آیین‌نامه‌های زندان را برای ارتباط گرفتن بین والدین زندانی و کودکان و خانواده، ضعیف در نظر گرفته‌اند. همچنین یکی از نتایج اصلی که از این مصاحبه‌ها می‌توان یافت؛ این است که زندانیان اطلاعاتی بسیار محدود نسبت به حقوق خود و فرزندانشان با توجه به این که والد زندانی هستند، دارند که نیازمند مذاقه‌ی بیشتر است. وسایل و ابزار بازی برای کودکان والدین زندانی در زندان نیز محدود ارزیابی شده است و در مقابل خشونت والدین خاصه مادران نسبت به فرزندان بسیار زیاد در نظر گرفته شده است.

سوالاتی که در مصاحبه پرسیده شده اند طیف وسیعی را در برمی‌گیرند. کودکان در پاسخ به مطلع شدن و محفوظ بودن در زمان بازداشت والدین، پاسخ پایین‌ترین حفاظت و

¹ - https://coipi-fa.org/wp-content/uploads/2022/08/Report_on_Child_Motehr_in_Prison_Situation_COIPI_Farsi_02272022.Pdf

حمایت را داده اند و البته نظرات نشان می‌دهد که در جریان پرونده‌ی والدین نیز قرار نگرفته‌اند. جالب اینکه وضعیت روحی ملاقات کودکان با والدین زندانی نیز مثبت ارزیابی نمی‌شود چرا که محیطی گرم برای مواجهه‌ی کودکان با والدین در زندان شکل نگرفته است و ارتباط و استمرار کودکان با والدین نیز ضعیف و خیلی کم عنوان شده است. در خصوص چتر حمایتی کودکان والدین زندانی نیز گویا طیف متوسطی از این کودکان ذیل نهادهای دولتی حمایتگر مانند کمیته‌ی امداد قرار گرفته‌اند. این در حالی است که نتایج نشان می‌دهد که کودکان، در فضای جامعه به طور متوسط با مشکلاتی از جمله تحقیر از طرف گروه‌های دوستان قرار می‌گیرند و نیاز به حمایت بیشتر نهادهای پیش‌گفته وجود دارد. در این بین گویی به طور متوسط کودکان، مجبور به کار بوده‌اند. (ربانی و شعبانی، ۱۳۹۳: ۶۵-۸۳) و حق برآموزش والدین محکوم و فرزندان آنها نیز مورد توجه قرار نگرفته است. (بیگی و تیموری، ۱۴۰۱: 68)

۳- قوانین و مقررات داخلی:

در مجموعه قوانین و اسناد داخلی به صورت محدود به حقوق و وضعیت کودک همراه با مادر زندانی اشاره شده. مفاهیمی همچون سن نگهداری از کودکان همراه با مادران، تغذیه، شرایط نگهداری و جداسازی مادر و کودک از سایر زندانیان، دایر نمودن مهد کودک برای کودکان در آیین نامه اجرایی حمایت از زندانیان و قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ مورد اشاره قرار گرفته است. در قوانین فعلی در خصوص نحوه دستگیر شدن والدین در حضور فرزندش مقررات خاصی وجود ندارد هرچند رعایت موازین قانونی آیین دادرسی کیفری در خصوص شیوه دستگیری، ضروری است اما به صورت کامل منافع و مصلحت کودک را تأمین نمی‌نماید و نیازمند بازنگری است.

۳-۱- قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹

وجود کودکانی که در زندان با مادران زندانی زندگی می‌کنند مشکلی است که می‌تواند چالش‌های بیشتری را ایجاد کند. قانون حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان وضعیت کودکان و نوجوانان زیر ۱۸ سال والد زندانی «وضعیت خطرناک» پیش‌بینی کرده است.

قبل از قانون سال ۱۳۹۹، قانون مدنی کشور ما در اهمیت نگاه‌داری و تربیت اطفال به گروه خاصی از کودکان توجه نموده که «در معرض خطر» قرار دارند. «طفل در معرض خطر» به موجب ماده ۱۱۷۳ به طفلی گفته می‌شود که بر اثر عدم مواظبت یا انحطاط اخلاقی پدر یا مادری که طفل تحت حضانت او است، صحت جسمانی و یا تربیت اخلاقی او به خطر افتاده است. در قوانین کشور ما «خطر» تعریف نشده است، لیکن خطر را باید مجموعه اوضاع و احوالی دانست که احتمال انحراف از مشی مطلوبی که مورد حمایت قانون می‌باشد در آن بسیار قوی است. اگر رفاه، امنیت، تعالی فکری و اخلاقی که منافع عالیه طفل (ماده ۳ پیمان نامه حقوق کودک) را تشکیل می‌دهد اهم ملاحظاتی باشد که مورد اهتمام نهادهای اجتماعی از جمله خانواده و مدرسه است، انحراف از مشی نهادهای مذکور را می‌توان اوضاع و احوال مخاطره‌آمیز برای کودک تلقی نمود. قانون‌گذار در تأیید این موضوع در اصلاح ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی (مصوب ۱۱/۸/۷۶) به اوضاع و احوالی اشاره نموده است که مصداق بارز عدم مواظبت یا انحطاط اخلاقی پدر و مادر در محیط خانواده و در نتیجه به مخاطره افتادن صحت جسمانی یا تربیت اخلاقی طفل است این موارد عبارتند از: اعتیاد زیان آور به الکل، مواد مخدر و قمار، اشتها به فساد اخلاق و فحشا، ابتلا به بیماری‌های روانی با تشخیص پزشکی قانونی، سوء استفاده از طفل، تکرار ضرب و جرح خارج از شرایط متعارف. (فلاح تفتی و مودن، ۱۴۰۰، ۷۸)

اوضاع و احوال به آنچه در این اصلاحیه آمده است محصور نیست. بنابراین مواردی مانند غیبت‌های طولانی یا فرار طفل از مدرسه نیز ممکن است بنا به تشخیص دادگاه از مصادیق «عدم مواظبت» والدین قلمداد شود. (معروفی، ۱۳۸۹، ۲۹۰) ناگفته نماند که بعضی از موقعیت‌ها به گونه‌ای هستند که دلالت بر وضعیت خطر می‌کنند اما خود خطر نیستند. آنچه در تشخیص حالت خطرناک مهم است اوضاع و احوال تضادآمیزی است که به کشمکش‌های مستمر و حاد در خانواده منتهی می‌شود، آنچنان که تأمین بهداشت و سلامت جسمانی یا تربیت اخلاقی طفل ناممکن گردد. بنابراین قانون جدید حمایت از کودکان و نوجوانان سال ۱۳۹۹ به صورت مستقیم برخلاف قوانین گذشته کودکان والدین زندانی را کودکان در معرض خطر تلقی کرد. همچنین در ماده ۵۲۳ قانون آیین دادرسی

کیفری آمده است: « اطفال تا سن دو سال تمام را نباید از مادری که محکوم به حبس یا تبعید شده است جدا کرد، مگر آنکه مصلحت طفل اقتضاء کند. در این صورت کودک به پدر و در صورت فقدان یا عدم صلاحیت وی به ترتیب به جد پدری یا وصی آنها و یا نزدیکان وی با رعایت مراتب ارث و در صورت فقدان یا عدم صلاحیت آنان، به موسسات ذی صلاح سپرده می شود.»

۳-۲- آیین نامه اجرایی حمایت از زندانیان (کودک همراه با والد در زندان)

در مجموعه مقررات داخلی مربوط به سازمان زندان‌ها، تنها پنج ماده به کودک همراه با مادر زندانی اشاره کرده است. مفاهیمی همچون سن نگهداری از کودکان همراه با مادران (با بیشترین تکرار) تغذیه مناسب کودک شیرخوار، زن باردار و مادر دارای کودک (ماده ۱۵۸ آیین نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و ماده ۴ آیین نامه طبقه بندی زندان، شرایط نگهداری و جداسازی مادر و کودک از سایر زندانیان در ماده ۴ (د) آیین نامه طبقه بندی زندان، عدم نگهداری از زن باردار دارای کودک در اتاق یک نفره (به عنوان تنبیه)، ماده ۴۲ آیین نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی، الزام تهیه اوراق سجلی و هویتی برای کودکان فاقد اوراق هویت، ماده ۳۰۷ آیین نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور ذکر شده است. دایر نمودن مهد کودک برای کودکان ماده ۶ (بند پ) قانون حمایت از اطفال و نوجوانان تنها در تبصره ماده ۱۵۸ آیین نامه اجرایی سازمان زندان‌ها اشاره شده است. در مجموعه مقررات داخلی مورد بررسی، تنها پنج ماده به کودک همراه با مادر زندانی اشاره کرده است. مفاهیمی همچون (سن نگهداری از کودکان همراه با مادران) با بیشترین تکرار تغذیه، شرایط نگهداری و جداسازی مادر و کودک از سایر زندانیان در برخی از اسناد اشاره شده و دایر نمودن مهد کودک برای کودکان در تبصره ماده ۱۲۳ آیین نامه اجرایی سازمان زندان‌ها ذکر شده است. در قانون آیین دادرسی کیفری ماده ۵۲۳ مقرر شده است اطفال تا سن ۲ سال تمام را نباید از مادری که محکوم به حبس یا تبعید شده است جدا کرد مگر آنکه مصلحت طفل اقتضا کند. مبنای زمان ۲ سال در این ماده قانونی به صدر آیه شریفه ۲۳۳ سوره بقره برمی گردد که مدت زمان شیردهی مادر را دو سال کامل تعیین نموده است. به طور کلی در حقوق اسلام غبطه

و مصلحت کودک در همه تصمیمات مربوط به نگهداری و شیوه رفتار همواره مورد تاکید بوده است. بر اساس قاعده فقهی لاضرر نیز اگر نگهداری کودک در زندان موجب برای ضرر کودک باشد می‌تواند مبنایی برای جدایی کودک از مادر قرار گیرد. مبنای دیگر فقهی برای اصل رعایت مصالح عالی کودک، آیه شریفه ۲۲۰ سوره بقره است که رعایت مصلحت را در نحوه رفتار با کودک یتیم تکلیف کرده و چنین تصریح می‌تواند مبنایی باشد تا این اصل کلیدی را که مورد تأکید همه اسناد بین‌المللی مربوط به حقوق کودک است، در قوانین و مقررات کشور برجسته کرد. (طبسی، ۱۳۸۲: ۴۹۵) علی‌رغم شناسایی این حقوق، چند انتقاد اساسی به سیاست جنایی ایران در قبال رعایت حقوق زنان زندانی وارد است: اولاً منابع استنباط حقوق زندانی در آیین‌نامه‌ها و بخش‌نامه‌های قوه قضائیه متشتت و بعضاً نامعلوم است این امر موجب ابهام در وضعیت و ناتوانی زندانی در شناخت حقوق خود می‌باشد زیرا با این وضعیت سازمان نمی‌تواند آن چنان که الزام یک قانون‌گذاری صحیح است حقوق زندانیان را تضمین کند، ثانیاً: نبود قوانین و مقرراتی خاص برای زنان زندانی و ادغام حقوق و امتیازات زندانیان در قوانین عمومی زندان، به دلیل در اقلیت بودن زندانیان زن، امکان تزییع حقوق آنان را در پی دارد و با وجود گذشتن چندین سال از تصویب مقررات بانکوک قانون‌گذار ما هنوز آن را نپذیرفته و حقوق مندرج در آن را در قوانین خود لحاظ نکرده است. ثالثاً: در حقوق ایران صحبت از حق بودن برخی جلوه‌های ارتباط زندانی با خارج از زندان به یک چالش بدل شده است، علی‌رغم اینکه اسناد متعدد در رابطه با حقوق زندانیان بر حق بودن این جلوه‌ها تأکید دارند و مبنای وجودی آن‌ها نیز بیانگر حق بودن این نهادهاست اما رویه معمول تمایل به امتیاز دانستن آنها دارد. به عنوان نمونه تبصره ماده ۱۳ اصلاحی ۱۳۸۹ در خصوص مرخصی زندانیان، تصریح به «امتیاز بودن» را دارد، یا شورای انضباطی می‌تواند تخلفات انضباطی زندانیان را با «سلب حق ملاقات یا مرخصی» پاسخ گوید، همچنین در حقوق ایران قاضی رسیدگی‌کننده به پرونده می‌تواند به بهانه «ضرورت حسن جریان امور» که مصادیق آن نامعلوم است و مفهوم روشنی ندارد متهم را که هنوز در پناه اصل برائت است از حقوق بنیادین خود محروم کند، همین معیار غلط بیشترین آسیب را برای زن زندانی در

پی دارد خصوصاً زنان سرپرست خانوار که آیین نامه استفاده از مرخصی و ملاقات آنان را مشروط به کسب امتیازات و تأمینات خاص کرده است. رابعا: در حقوق ایران مانند بسیاری از کشورها، ضرورت ها و ملاحظات امنیت محور، مجوزی برای کنترل مکاتبات زندانی، شنود مکالمات تلفنی، کنترل ملاقات و مراسلات و... بوده است، حال آن که این حجم از مداخله در ارتباطات زندانی با خارج از زندان، نقض حق زندانی بر داشتن حریم خصوصی را به دنبال دارد و مدیریت زندان چنین حقی ندارد. مشکلات زنان زندانی به مشکلات و معضلات طول گذراندن دوره حبس ختم نمی شود، پس از خاتمه یافتن دوره حبس و آزادی از زندان ها نیز با معضلات عدیده ای مواجه می شوند که بعضاً از مواردی که در داخل زندان با آن ها دست و پنجه نرم کرده اند، جدی تر و شدیدتر می باشند، زندانی شدن مادران بیش از دختران، غالباً منتج به درجات بالایی از نگرانی های عاطفی و نیز احتمال جدایی از خانواده می شود، به علاوه وجود فقر - فرهنگی و مالی و همچنین بیکاری، عدم پذیرش از سوی جامعه و خانواده موجب نگرانی و از جمله عوامل اصلی گرایش مجدد به بزه در ایران و سراسر جهان محسوب می شود، بنابراین توجه به مسائل معیشتی، حرفه آموزی و رفتار درمانی برای مددجویان در دوره محکومیت آنان در داخل زندان ها می بایست در کانون توجه مددکاران اجتماعی و سیاست گذاران قرار گیرد. (ربانی و شعبانی ۱۳۹۳،

نتایج تحلیل قوانین و اسناد داخلی و بین المللی نشان داد که کودکانی که والد زندانی دارند و یا با والدینشان در زندان زندگی می کنند، مجرم نیستند و نباید با آنها همچون زندانی رفتار کرد (ماده ۸۹ پیمان نامه حقوق کودک). باید از زندان به عنوان آخرین گزینه برای مجازات مادران باردار و دارای کودک استفاده نمود. حبس زدایی، تعویق مجازات زندان (براساس ماده ۲۰۱ آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، اجرای مجازات پس از زایمان حداکثر تا شش ماه و دوران شیردهی حداکثر تا رسیدن کودک به سن دو سالگی به تشخیص و دستور قاضی اجرای احکام به تعویق می افتد)، جایگزین حبس و انجام خدمات اجتماعی، استفاده از پابند الکترونیکی، زندان باز و دادن مرخصی بیشتر برای مادر باردار و دارای کودک مواردی هستند که می توان به جای مجازات زنان به ویژه زنان دارای فرزند

استفاده کردو می‌توان در قوانین مجازات زندان برای مادر باردار و دارای کودک بازنگری کرد.

نتیجه

حقوق بین الملل و اسناد منطقه ای بین المللی رویکردهای نوینی نسبت به حقوق کودکان والدین زندانی اتخاذ کرده اند که می توان از آن به عنوان مبنایی برای مستند سازی حقوق بنیادین اطفال در کشورمان استفاده کرد. آنچه در این پژوهش مطرح می شود، ضرورتاً اجرائی همه جانبه معیارهای بین المللی نیست؛ بلکه تأکید بر ارائه معیاری قانونی است که بتواند مبنایی برای به رسمیت شناخته شدن حقوق کودکانی که والدین زندانی دارند، تلقی شود. براین اساس پیشنهاد می شود که قوانین مدرن و خاصتر در خصوص رفتار با کودکان والدین زندانی تدوین و اجرا شود. بر همین اساس نتایج این پژوهش نشان داد که در قوانین و اسناد داخلی به کودکان همراه با مادران زندانی کمتر توجه شده است و آیین نامه و دستورالعملی خاص برای نیازهای این کودکان و نحوه رفتار با ایشان وجود ندارد. بنابراین پیشنهاد می شود که سازمان زندان ها، آیین نامه خاص مدیریت زندان زنان و رفتار با زندانیان زن را تدوین و بخشی را به کودکان همراه با مادران زندانی اختصاص دهد. اما قوانین بین المللی به جای مجازات زنان باردار و دارای کودک خردسال از وضع قوانین حمایتگرانه برای کودکان همراه با مادران زندانی، مرخصی بیشتر برای ایشان، تاخیر در مجازات، اصلاح قوانین مربوط به زندان، انتقال زنان دارای فرزند خردسال به حبس خانگی استفاده کرده است. همچنین در ایران آمار و اطلاعات شفافی از تعداد کودکانی که همراه با مادر خود در زندان به سر می برند، نیز وجود ندارد. بنابراین پیشنهاد می شود سامانه ای برای کودکان طراحی و اطلاعات مربوط به والدین زندانی شان، همچنین در صورت نیاز ورود، طول مدت نگهداری و خروج از زندان در آن ثبت شود. در همین راستا قانون حمایت از اطفال و نوجوانان، وضعیت مخاطره آمیز را تعریف کرده است. یکی از وضعیت های مخاطره آمیز بر اساس ماده ۳ این قانون زندانی شدن هر یک از والدین است و در چنین شرایطی بر اساس ماده ۶ همین قانون، سازمان زندانها مکلف است که این اطفال و نوجوانان را به سازمان بهزیستی کشور معرفی کند تا برابر مقررات از او حمایت کنند. اما در این خصوص آمار دقیق و مشخصی در دسترس نیست تا نشان دهد در یک سال چه تعداد والد زندانی و در این میان، چه تعداد از فرزندان آنها به بهزیستی معرفی شده اند. اطلاع

رسانی دقیق در این حوزه و بیان علل مشکلات، آسیب شناسی لازم و غیره قطعاً می‌تواند در اتخاذ تصمیمات مناسب جهت بهبود وضعیت این کودکان موثر باشد.

فهرست منابع

- ۱- باقی، عمادالدین و موسوی، میرطاهر (۱۸۷۹). پیامدهای زندانی شدن بر خانواده زندانیان. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۶، 550-517(3)
- ۲- بیگی، جمال و تیموری، مهرداد. (۱۴۰۱). بهره‌مندی محکومان از حق آموزش؛ راهبرد پیشگیری از تکرار جرم. فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی، ۵: 91-67، (16), 10.22034/law.2022.556867.1180
- ۳- بشیریه، تهمورث و آقاخانی، راضیه. (۱۳۹۷). کمیسر کودکان. فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی، ۲(۲)، ۴۳-۶۶. doi: 10.22034/law.2019.239518
- ۴- ربانی خراسگانی، علی و شعبانی، زینب (۱۳۹۳). بررسی وضعیت کودکان ساکن در زندان به همراه مادران زندانی، دو فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۲(4) بهار و تابستان
- ۵- سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور (۱۴۰۰) آیین نامه اجرایی سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور. بازیابی شده در ۳ مهرماه ۱۴۰۱: <https://www.qavanin.ir/Law/PrintText/197192>
- ۶- سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی (۱۳۸۵) آیین نامه نحوه تفکیک و طبقه بندی زندانیان. بازیابی شده در ۳ مهرماه ۱۴۰۱ | <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1661504>
- ۷- طبسی، نجم الدین. (۱۳۸۲) حقوق زندانی و موارد زندان در اسلام. چاپ دوم. ترجمه ابهری و دیگران. تهران: نشر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم،
- ۸- غنی‌زاده بافقی، مریم. (۱۳۹۸). نسبت‌سنجی وضعیت کودکان دارای معلولیت با مصالح عالیة کودک در پرتو قوانین ایران و اسناد بین‌المللی. مطالعات حقوق تطبیقی - 597، 10(2),
- ۹- فلاح تفتی، فاطمه و گل صنم مؤذن کلور (۱۴۰۰) تعهدات فقهی - حقوقی حکومت اسلامی در صیانت از نهاد خانواده زندانیان، پژوهش و مطالعات علوم اسلامی سال سوم دی، شماره ۳
- ۱۰- مرادی، خدیجه (۱۴۰۲). تحلیل حقوق کودک همراه با مادرزندان در قوانین و اسناد و تبیین نیازها و مشکلات وی در زندان‌های ایران، فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران.
- ۱۱- معروفی، یحیی (۱۳۸۹). پیامدهای زندانی شدن والدین بر عملکرد تحصیلی فرزندان. خانواده پژوهی، ۹(۲) ۲۹۰-۲۹۰
- ۱۲- میرحسینی، زهرا و ابراهیمی، مرضیه (۱۳۹۸) مطالعه تجربه زیسته کودکان و نوجوانان در خانواده‌هایی با والد زندانی، فصلنامه مطالعات اجتماعی ایران - انجمن جامعه‌شناسی ایران - علمی پژوهشی شماره ۱.

References

- 1-Baqi, Emad al-Din, and Mousavi, Mir Tahr (1879). The consequences of imprisonment on the families of prisoners. *Social Studies and Research in Iran*, 6(3), 517-550. (in persian)
2. bashirie, T. and Aghakhani, R. (2019). Commissioner for children. *Journal of Research and Development in Comparative Law*, 2(2), 43-66. doi: 10.22034/law.2019.239518 (in persian)
3. Beigi, J. and Teymouri, M. (2022). The Convicts' right to Enjoy an Education; A Strategy to Prevent Recidivism. *Journal of Research and Development in Comparative Law*, 5(16), 67-91. doi: 10.22034/law.2022.556867.1180 (in persian)
4. Boudin, C. (2011). Children of Incarcerated Parents: The Child's Constitutional Right to the Family Relationship. *The Journal of Criminal Law & Criminology*. 101 (1): 77-118.
5. Carnelley, M. & Epstein, C.A. (2012). Do not visit the sins of the parents upon their children: Sentencing Considerations of the primary caregiver should focus on the long-term best interests of the child. *South African Journal of Criminal Justice* 25: 106-116
6. Codd, H. (2013). "Locked in and Locked Out: Global Feminist Perspectives on Women and Imprisonment." In *Global Criminology: Crime and Victimization in the Globalized Era*, by K Jaishankar and N Ronel, 199-. Boca Raton, FL.: CRC Press: Taylor & Francis Group.
7. Fallah Tafti, Fatemeh, and Gol Sanam Moudden Kaloor (2021). The Jurisprudential-Legal Commitments of the Islamic Government in Protecting the Family Institution of Prisoners, *Research and Studies of Islamic Sciences*, Year 3, December, Issue (in persian)
8. Ghani-Zadeh Bafqi, Maryam (2019). Comparative Analysis of the Status of Children with Disabilities with the Best Interests of the Child in Light of Iranian Laws and International Documents. *Comparative Legal Studies*, 10(2), 597 (in persian)
9. Maroufi, Yahya (2010). The Consequences of Parents' Incarceration on the Academic Performance of Children. *Family Research*, 9(2), 290-2. (in persian)

10. Mirhosseini, Zahra, and Ebrahimi, Marzieh (2019). A Study of the Lived Experiences of Children and Adolescents in Families with Incarcerated Parents, Quarterly of Social Studies in Iran - Iranian Sociological Association - Research Journal, Issue 1. (in persian)
11. Moradi, Khadijeh (2023). Analyzing the Rights of Children Accompanying Imprisoned Mothers in Laws and Documents and Explaining Their Needs and Problems in Iranian Prisons, Quarterly of Social Issues in Iran (in persian)
12. Murray J. & Farrington D. P. (2008). *The Effects of Parental Imprisonment on Children*, Vol. 37, No. 1 (2008), pp. 133-206, Published By: The University of Chicago Press
13. Penal Reform International and Thailand Institute of Justice, "Global Prison Trends 2020: Alternatives to imprisonment" (London: PRI, 2020), 24.
14. Philbrick K. , Ayre L. & Lynn H. (2014). *Children of Imprisoned Parent*, European Union
15. Prisons Organization and Correctional and Educational Measures (2006). Regulations on the Classification and Separation of Prisoners. Retrieved on September 25, 2022: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1661504> (in persian)
16. Prisons Organization and Correctional and Educational Measures of the Country (2021). Executive Regulations of the Prisons Organization and Correctional and Educational Measures of the Country. Retrieved on September 25, 2022: <https://www.qavanin.ir/Law/PrintText/197192> (in persian)
17. Robani Khorasgani, Ali, and Shabani, Zeinab (2014). Investigating the situation of children living in prison with their imprisoned mothers, Contemporary Social Research Quarterly, 2(4), Spring and Summer. (in persian)
18. Robertson, O. (2012). Collateral Convicts: Children of Incarcerated Parents, Recommendations and Good Practice from the UN Committee on the Rights of the Child Day of General Discussion 2011. Geneva: The Quaker United Nations Office
19. Tabasi, Najm al-Din (2003). The Rights of Prisoners and Issues of Imprisonment in Islam. 2nd Edition. Translated by Abhari and others. Tehran: Publication of Islamic Advertising of the Qom Seminary. (in persian)

20. Townhead, L. (2015). Briefing Paper: Children of Incarcerated Parents - International Standards and Guidance. Geneva: Quaker United Nations Office. [coipifa.org/wp.content/uploads/2033/08/report_on_child_Mother_in_Prison_situation_coipi_farsi_](https://coipifa.org/wp-content/uploads/2033/08/report_on_child_Mother_in_Prison_situation_coipi_farsi_)
21. Vetten, L. (2008). *The Imprisonment of Women in Africa*. In Human Rights in African Prisons, by J. (ed.) Sarkin, 134-154. Cape Town: HSRC Press.
22. Wambui, M. A. (2011). Analysis of the Rights of Children Accompanying Their Incarcerated Mothers in Kenyan Prisons. Master of Laws, University of Nairobi, Nairobi.